

FILOZOFIA XVII WIEKU I JEJ HISTORIA – WPROWADZENIE

Artykuły prezentowane w niniejszym numerze „Roczników Filozoficznych” stanowią drugą część referatów wygłoszonych podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej „Filozofia XVII wieku – jej źródła i kontynuacje”, zorganizowanej przez Katedrę Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej KUL oraz Kolegium Międzyobszarowych Indywidualnych Studiów Humanistyczno-Społecznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w dniach 17-18 czerwca 2014 r. Konferencja lubelska wpisuje się w coroczne spotkania polskich badaczy myśli filozoficznej XVII wieku, organizowane uprzednio przez Uniwersytet w Białymstoku (2005), Uniwersytet Wrocławski (2006), Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (2007), Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu (2008), Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej (2009, 2013), Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (2010, 2012) oraz Uniwersytet Gdański (2011).

Tematem konferencji były główne problemy filozofii XVII wieku – poczynając od badań metafizycznych, poprzez zagadnienia z zakresu logiki, teorii poznania i języka, a kończąc na kwestiach dotyczących etyki, teorii prawa i państwa. Z kolei naczelnym celem konferencji – podobnie jak w latach poprzednich – była prezentacja aktualnie prowadzonych badań nad wczesną filozofią nowożytną w polskich ośrodkach naukowych. Na program konferencji złożyły się sesje naukowe uporządkowane według głównych problemów podejmowanych w omawianym okresie (metafizyka, epistemologia, logika, antropologia filozoficzna, filozofia religii, filozofia Boga, etyka, filozofia społeczna, filozofia przyrody).

We wprowadzeniu do pierwszego cyklu artykułów z tej serii („Roczniki Filozoficzne” 62 (2014), nr 4) pisałem, że tym, co charakteryzuje aktualne prace z zakresu historii filozofii, jest stopniowe odchodzenie od koncepcji

czystego opisu, dominującego w pierwszych dekadach XX wieku. Uwaga badaczy zmierza raczej w kierunku studium interpretacji. Sądzi się, że praca historyczna – oprócz tego, że zakłada rzetelną znajomość źródeł oraz tła historycznego, czyli całego kompleksu uwarunkowań, w które uwikłana była omawiana doktryna – musi być jednocześnie pracą filozoficzną, która z jednej strony nie traci z oczu wspólnot problemowych i związków teoretycznych, z drugiej zaś potrafi ustosunkować się do zaproponowanych rozwiązań podanych przez danego filozofa, ocenić ich wartość pod kątem spójności, konkluzywności i prawdziwości.

W niniejszym wprowadzeniu chciałbym pozostać w kręgu zagadnień historiograficznych i zwrócić uwagę na kilka faktów, które mają istotny wpływ na kształt i kierunek prowadzonych obecnie badań nad wczesną filozofią nowożytną.

Coraz częściej formułowany jest pogląd, że należy wycofać się z uproszczonych opinii o wczesnej filozofii nowożytnej, jakie wciąż bywają prezentowane w podręcznikach na temat tej epoki, tzn. z patrzenia na wczesną myśl nowożytną przede wszystkim poprzez pryzmat zagadnień epistemologicznych. Znacząca część prac współczesnych historyków poświęcona jest właśnie wykazaniu, że pomimo ważnej roli, jaką odegrały kwestie epistemologiczne w formowaniu się filozofii XVII i pierwszej połowy XVIII wieku, bardziej poprawny jest pogląd, według którego wczesna myśl nowożytna była szeroko zakrojonym i wielotematycznym projektem filozoficznym, obejmującym swoim zasięgiem wszystkie dziedziny refleksji filozoficznej – nie tylko zagadnienia epistemologiczne, lecz także zagadnienia metafizyczne, antropologiczne, etyczne, społeczne oraz estetyczne. W rezultacie znajdujemy tu zasadniczy powód, dlaczego wielu historyków staje obecnie w opozycji do ujmowania wczesnej filozofii nowożytnej jako areny sporu dwóch zwalczających się obozów: kontynentalnego racjonalizmu, obejmującego systemy Kartezjusza, B. Spinozy i G.W. Leibniza, oraz brytyjskiego empiryzmu, obejmującego systemy J. Locke’a, G. Berkeley’a i D. Hume’a. Sądzi się, że takie spojrzenie na dzieje filozofii wieku XVII i pierwszej połowy wieku XVIII jest nie tylko jednostronne, ale także w jakimś zakresie mylące. Sugeruje na przykład, że kontynentalni racjonałiści, którzy akceptowali teorię idei wrodzonych – idei istniejących w umyśle przed wszelkim doświadczeniem – nie byli świadomi znaczenia danych empirycznych czy eksperymentu. Tymczasem, jak trafnie pokazał m.in. Daniel Garber, Kartezjusz był daleki od postawy gabinetowego uczo-

nego, ceniącego wyłącznie spekulację i nieoglądającego się na materiał pochodzący z doświadczenia¹.

Z tym łączy się inna kwestia, mianowicie ścisły i wzajemny związek między filozofią, naukami przyrodniczymi i teologią. Zdecydowanie mocniej niż w poprzednich dekadach podkreśla się, że filozofia nowożytna powstała z połączenia bardzo wielu rozmaitych przyczyn. Istotny wpływ na jej ukształtowanie się miały z jednej strony fundamentalne przemiany w obszarze nauk przyrodniczych, osiągnięcia w matematyce oraz nowe ustalenia metodologiczne, z drugiej zaś nowe prądy w teologii oraz powszechne niezadowolenie ze scholastycznej formy chrześcijaństwa związanej z myślą Arystotelesa. W związku z tym postuluje się, by w skład prezentacji poglądów niemal każdego filozofa, zwłaszcza filozofa wieku XVII, włączyć dłuższe prezentacje poświęcone naukom przyrodniczym i nowym prądom w teologii. Sądzi się, że tylko w ten sposób projekt poznania swoistości filozofii nowożytnej i jej kutrowego znaczenia może znaleźć rzeczywiste usprawiedliwienie. Ponadto zwraca się uwagę, że głównych idei wczesnej filozofii nowożytnej nie da się odtworzyć wyłącznie poprzez analizę wypowiedzi znajdujących się w głównych dziełach poszczególnych myślicieli. Zrozumienie ideowej tożsamości poszczególnych doktryn filozoficznych epoki nowożytnej musi być oparte na znajomości całokształtu ówczesnej twórczości, z uwzględnieniem prowadzonych korespondencji i polemik, ponieważ to właśnie w tego rodzaju tekstach zawierają się bardzo ważne informacje, bez których odnalezienie właściwego sensu rozwoju myśli nowożytnej jest niemożliwe.

Wreszcie silna jest tendencja do poszerzania listy kluczowych filozofów ery nowożytnej. Jak podkreśla D. Rutherford, redaktor naczelny opublikowanego przed kilkoma laty *The Cambridge Companion to Early Modern Philosophy*, coraz mocniejszy jest postulat, by oprócz Kartezjusza, Spinozy, Leibniza, Locke'a, Berkeleya czy Hume'a uwzględniać w rozwoju myśli nowożytnej rolę takich myślicieli, jak: Michel de Montaigne, Francisco Suarez, Hugo Grotius, Francis Bacon, Pierre Gassendi, Thomas Hobbes, Henry More, Ralph Cudworth, Anne Conway, Antoine Arnauld, Nicolas Malebranche, Blaise Pascal, Pierre Bayle, Samuel Pufendorf, Francis Hutcheson, Thomas Reid, Adam Smith, Jean-Jacques Rousseau czy Christian Wolff².

¹ D. GARBER, *Descartes Embodied: Reading Cartesian Philosophy through Cartesian Science*, Cambridge: Cambridge University Press 2001.

² D. RUTHERFORD, *Introduction*, [w:] *The Cambridge Companion to Early Modern Philosophy*, ed. D. Rutherford, Cambridge: Cambridge University Press 2007, s. 2.

Prezentowane niżej teksty są dobrym przykładem zmian, jakie można zaobserwować w badaniach nad wczesną filozofią nowożytną. Jestem głęboko przekonany, że niniejszy zbiór artykułów stanowi ważne uzupełnienie polskiego piśmiennictwa filozoficznego na temat dziejów wczesnej filozofii nowożytnej i służyć będzie wszystkim tym, którzy interesują się szeroko rozumianą filozofią oraz jej dziejami, nie tylko w warstwie historycznej, lecz także systematycznej.

*Dr hab. Przemysław Gut
Organizator konferencji
oraz Redaktor tej części woluminu RF**

* Niniejszy zbiór tekstów wraz z „Wprowadzeniem” został przygotowany w ramach grantu badawczego przyznanego przez Narodowe Centrum Nauki – nr umowy: UMO-2012/07/B/HS1/01959.